

УДК 338.2; 336.5; 339.9
DOI: 10.33813/2224-1213.28.2022.1

Редзюк Євгеній Васильович

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
redzyuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5592-5121>*

ПІСЛЯВОЄННЕ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мета статті полягає в розробці практичних і науково-методичних рекомендацій з оптимального й швидкого відновлення соціально-економічного середовища України в післявоєнний час, з урахуванням відповідних ресурсів і можливостей.

Методологія дослідження передбачає: історичні, системно-структурні та порівняльні дослідження (для розуміння успішного досвіду відновлення після війни); монографічний аналіз (при дослідженні застосування різних ефективних заходів для швидкого відновлення після війни соціально-економічної сфери); статистично-економічний аналіз (при здійсненні оцінки втрат від військових дій, при формуванні вартості стійкого й ефективного відновлення економіки, при розгляді стратегії відновлення на різних рівнях: оптимальному, мінімальному, розширеному).

Наукова новизна. Виявлено, що стан і швидкість відновлення вітчизняної соціально-економічної сфери суттєво залежить від підготовлених завчасно міжнародних і вітчизняних інститутів, а також від форми фінансування відновлення та розміру такого фінансування. Доведено, що лише технічна безповоротна допомога, репарації, передача заарештованих активів агресора, грантові й інші некредитні кошти разом з чіткими діями щодо відновлення інфраструктури закладуть в Україні фундамент оновленої економіки й зможуть швидко повернути переважну більшість населення до постійних місць проживання і роботи. Світова спільнота, міжнародні організації, провідні країни світу та їхні політичні лідери на теперішній час повністю підтримують Україну – і цією можливістю необхідно скористатися. Але відзначено й суттєві ризики втрати кадрового, промислового, технологічного, інфраструктурного та науково-технічного вітчизняного потенціалу без упровадження стратегії швидкого оновлення та інфраструктурної відбудови на засадах інституційної спроможності. Запропоновано для успішного відновлення та інтеграції України до ЄС завчасно створити відповідне комплексне законодавче, інституційне, дипломатичне й фінансово-інвестиційне забезпечення з відповідними стратегічними пріоритетами.

Висновки. Наявні виклики для України (суттєві втрати від руйнувань і людських жертв) є екзистенційними й надскладними, а тому подолати їх можна лише комплексно та в міжнародному партнерстві, відповідно до стратегії, що враховує ресурси та можливості. Для цього в Україні вже на етапі війни необхідно комплексно закладати фундамент нових інститутів і дієвих механізмів для швидкого відродження соціально-економічної сфери та якісно більш пристосованої до сучасних викликів соціальної ринкової економіки.

Ключові слова: *післявоєнне соціально-економічне відновлення, відродження ринкової економіки після війни, ефективні механізми відновлення економіки після війни, світова економіка і її відновлення після військових конфліктів.*

Yevhen Redzyuk

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Senior Researcher
international financial research sector,
SI «Institute of Economics and Forecasting»
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

Post-war socio-economic restoration of Ukraine: background, opportunities and prospects

The goal of this article is to develop practical and scientific methodological recommendations for the optimal and rapid restoration of the socio-economic environment of Ukraine in the post-war period, taking into account the relevant resources and opportunities.

Research methodology includes: historical, system-structural and comparative studies (to understand the successful experience of reconstruction after the war); monographic analysis (when studying the application of various effective measures for the rapid recovery of the socio-economic sphere after the war); statistical and economic analysis (when assessing losses from military operations, when forming the cost of a sustainable and effective renewal of the economy, when considering the strategy of post-war revival at different levels: optimal, minimal, extended).

Scientific novelty – it was revealed, that the state and speed of restoration of the domestic socio-economic sphere significantly depends on international and domestic institutions prepared in advance, as well as on the form of financing for restoration and the amount of such financing. It has been proven that only technical non-refundable assistance, reparations, the transfer of the seized assets of the aggressor, grants and other non-loan funds, together with clear actions to restore infrastructure, will lay the foundation for a renewed economy in Ukraine and will be able to quickly return the vast majority of the population to permanent places of residence and work. The world community, international organizations, leading countries of the world and their political leaders currently fully support Ukraine and this opportunity must be seized. Nevertheless, there are also significant risks of loss of personnel, industrial, technological, infrastructural and scientific and technical domestic potential without the implementation of a strategy for rapid renewal and infrastructure recovery based on institutional coherence and efficiency. Author proposed to create in advance a comprehensive legislative, institutional, diplomatic, financial and investment support with appropriate strategic priorities for the successful restoration and integration of Ukraine into the EU.

Conclusions. The existing challenges for Ukraine (significant losses from destruction and human casualties) are existential and extremely complex. Therefore, they can only be overcome in a comprehensive manner and in international partnership, having strategically calculated resources and opportunities. For this, in Ukraine, already at the stage of the war, it is necessary to lay the foundation for new institutions and effective mechanisms for the rapid revival of the socio-economic sphere and a social market economy that is qualitatively more adapted to modern challenges.

Key words: *post-war socio-economic recovery, the revival of a market economy after the war, effective mechanisms for economic recovery after the war, the world economy and recovery from military conflicts.*

Редзюк Евгений Васильевич

кандидат экономических наук, доцент,

старший научный сотрудник

сектора международных финансовых исследований,

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

Послевоенное социально-экономическое восстановление Украины: предпосылки, возможности и перспективы

Цель статьи состоит в разработке практических и научно-методических рекомендаций по оптимальному и быстрому восстановлению социально-экономической среды Украины в послевоенное время, с учетом соответствующих ресурсов и возможностей.

Методология исследования включает: исторические, системно-структурные и сравнительные исследования (для понимания успешного опыта восстановления после войны); монографический анализ (при исследовании применения различных эффективных мер по быстрому восстановлению после войны социально-экономической сферы); статистически-экономический анализ (при осуществлении оценки потерь от военных действий, при формировании стоимости устойчивого и эффективного обновления экономики, при рассмотрении стратегии послевоенного возрождения на разных уровнях: оптимальном, минимальном, расширенном).

Научная новизна. Выявлено, что состояние и скорость восстановления отечественной социально-экономической сферы существенно зависит от заранее подготовленных международных и отечественных институтов, а также от формы финансирования восстановления и размера такого финансирования. Доказано, что только техническая безвозвратная помощь, репарации, передача арестованных активов агрессора, грантовые и другие не кредитные средства вместе с четкими действиями по восстановлению инфраструктуры заложат в Украине фундамент обновленной экономики и смогут быстро вернуть подавляющее большинство населения к постоянным местам проживания и работы. Мировое сообщество, международные организации, ведущие страны мира и их политические лидеры на данный момент полностью поддерживают Украину – и этой возможностью необходимо воспользоваться. Но отмечают и существенные риски потери кадрового, промышленного, технологического, инфраструктурного и научно-технического отечественного потенциала без внедрения стратегии быстрого обновления и инфраструктурного восстановления на основе институциональной слаженности и эффективности. Предложено для успешного восстановления и интеграции Украины в ЕС заблаговременно создать комплексное законодательное, институциональное, дипломатическое и финансово-инвестиционное обеспечение с соответствующими стратегическими приоритетами.

Выводы. Существующие вызовы для Украины (значительные потери от разрушений и человеческих жертв) являются экзистенциальными и сверхсложными, поэтому преодолеть их можно только комплексно и в международном партнерстве, соответственно со стратегией, которая учитывает ресурсы и возможности. Для этого в Украине уже на этапе войны необходимо закладывать фундамент новых институтов и действенных механизмов для быстрого возрождения социально-экономической сферы и качественно более приспособленной к современным вызовам социальной рыночной экономики.

Ключевые слова: *послевоенное социально-экономическое восстановление, возрождение рыночной экономики после войны, эффективные механизмы восстановления экономики после войны, мировая экономика и восстановление после военных конфликтов.*

Постановка проблемы. Исторично складні відносини між Україною та Російською Федерацією (РФ) обумовлені значною мірою імперськими амбіціями керівництва РФ і несприйняттям України як незалежної та суверенної держави. По суті війна між Україною і РФ розгорілась ще на початку 2000-х років, коли Кремль поступово й

системно активізував недружні, а інколи й агресивні дії гібридної форми (економічні, дипломатичні, інформаційно-диверсійні, провокації на кордоні тощо). З 2014 року РФ перейшла до відкритих військових дій, анексувавши Крим і задіявши власні воєнізовані проксіформування на частині території Луганської і Донецької областей України. У лютому 2022 року агресія РФ щодо України перейшла у відкриту масштабну форму майже по всій території України, намагаючись повністю знищити військовий і соціально-економічний потенціал нашої держави. Незважаючи на абсолютно різний ступінь матеріально-технічного забезпечення військ, українці активно й успішно борються за свою незалежність, і все більша кількість країн світу в цій боротьбі підтримує нас. Виснажлива та безкомпромісна боротьба між Україною та РФ триває не тільки у військовій площині, але й на дипломатичному, економічному, інформаційному фронтах. У цьому аспекті, крім перемоги на воєнній арені, Україна потребує також економічної перемоги, швидкого й осмисленого відновлення соціально-економічної сфери, а також повернення до впевненого та заможного життя. Тому аналіз успішного досвіду відновлення після війни, виявлення ефективних заходів для швидкого й комплексного відродження соціально-економічної сфери є актуальним та необхідним для подальшого існування і розвитку України як незалежної та самодостатньої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування економіки в умовах військових дій та економічного відновлення після війни порушувала низка державних діячів і вчених: Т. Богдан, О. Борзенко, А. Гальчинський, В. Горбулін, В. Геєць, Дж. К. Маршалл, Г. Моргентау, С. Пирожков, Дж. Стігліц та ін. Їх внесок є значимим, але постали виклики перед Україною, динамічні зміни у світі щодо нашої держави, масштабність проблем відновлення України потребують більш чіткого та структурного осмислення, оновлених пропозицій і підходів, які б доповнили та розширили відповідні знання, надали практичні рекомендації для реформування і відновлення соціально-економічної сфери України у воєнний і післявоєнний періоди.

Мета статті – дослідження успішного досвіду відновлення після війни, виявлення ефективних заходів для швидкого й комплексного відновлення соціально-економічної сфери з подальшим формуванням стратегії, з пропозицією дієвих механізмів та інструментів, направлених на створення нової економіки, пристосованої до сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. 24 лютого 2022 року почалась повномасштабна й нічим не спровокована, варварська військова агресія РФ проти України. Станом на кінець квітня 2022 року в нашій країні масштаби руйнувань вже катастрофічні, а кількість жертв досягла десятків тисяч. Крім того, за підрахунками експертів, свої домівки в Україні покинули приблизно 12 млн осіб, з них понад 4,5 млн осіб виїхали за кордон. 39% українців станом на кінець квітня 2022 року, які мали роботу до війни, досі не працюють. Економічні втрати від цієї війни для України колосальні, за різними оцінками експертів – від 600 млрд дол. до 1,5 трлн дол. США. Цього року очікують, що ВВП України знизиться приблизно на 30–50%.

До того ж, інфраструктура та територія майже всієї України суттєво постраждали, а деякі області: Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська – потребуватимуть повного інфраструктурного відновлення від військових дій. Трохи менше постраждали від війни Чернігівська, Сумська, Запорізька, Миколаївська і Київська області. Жорстокі та нічим не зумовлені обстріли й бомбардування по всій Україні житлових масивів, підприємств, інфраструктурних об'єктів кожен день суттєво збільшують втрати та страждання мільйонів українців [1–3].

Колосальний масштаб жертв і руйнувань в Україні, спричинений агресією Кремля, ставить перед вітчизняною економікою і населенням суттєві виклики. Цілісний опір громадянського суспільства разом з військово-силовим блоком України, значна міжнародна підтримка та поступово запроваджувані санкції дають надію на те, що агресія РФ буде подолана й наша країна, незважаючи на складні обставини, здобуде перемогу. Але, однозначно, втрати кадрового, промислового, технологічного, інфраструктурного й науково-технічного вітчизняного потенціалу для України вже є значними, що спонукає використовувати найбільш оптимальні, стратегічно правильно вивірені заходи для відновлення вітчизняного соціально-економічного середовища.

У контексті системного, заможного та конкурентного соціально-економічного розвитку нашої країни поруч з агресивним сусідом можна виділити, на наш погляд, концепцію, яку запропонував В. Горбулін у праці «Як перемогти Росію у війні майбутнього» (до речі, вона була написана за рік до повномасштабного вторгнення РФ): «Для успішного конструювання майбутнього, для його наполегливого та впевненого формування замість реагування на події з позиції слабшого нам необхідно щось надзвичайне. Тобто створення арсеналу протидії агресивним діям РФ. Завдання інтелектуальної еліти України – не лише сформувані образ майбутнього, а й ретельно підготувати інструментарій для зустрічі з ним, взяти на себе функцію архітектора свого часу. Має бути результативне стримування агресивних дій. Для цього необхідне відродження та зростання оборонного потенціалу країни, створення і розвиток в Україні асиметричного арсеналу стримування російської чи будь-якої іншої потенційної агресії, що містить у собі: розвиток і пріоритетність інформаційно-розвідувального забезпечення, посилення та інтелектуалізацію органів контррозвідки і сил спеціальних операцій, оперативне переозброєння збройних сил України з акцентом на сучасні технології». Автор наполягає, що виживання України як суверенної держави пов'язане з інноваційно-промисловим відродженням, з посиленням інтелектуалізації суспільства, з відмовою від «ручного управління» державними підприємствами та переходом до системи суспільно-приватного партнерства. Крім того, політична еліта має бути відповідальною, інтелектуальною, стратегічно мислячою, а не клептократичною та олігархічно орієнтованою [4].

Комплексною і науково обґрунтованою концепцією сталого соціально-економічного розвитку України є також і довоєнна наукова доповідь «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності»

С. Пірожкова й інших співавторів (2020). На наш погляд, пропозиції з цієї доповіді є доцільними й під час екзистенційної війни 2022 року України проти РФ, найбільш значимими вважаємо такі тези: «В Україні необхідно актуалізувати інноваційну гуманістичну суб'єктність, яка здатна вивести нашу країну на рівень продукування цікавих і цінних ідей для глобалізованого світу та їх технологічного й економічного втілення, актуального та прийнятого для цього світу [5, 23]. Інноваційність суспільства надає цивілізаційній суб'єктності силу й формує економічний, духовно-культурний і політичний потенціал [5, 27].

Олігархічний неофеодалізм як внутрішня загроза для національної безпеки та суб'єктності України притягує зовнішню загрозу у вигляді імперського федералізму, який знову й знову прагнуть «прищепити» українській державності [5, 32–33]. Набуття цивілізаційної суб'єктності будь-якою країною у XXI столітті потребує атмосфери соціальної злагоди, справедливості й суспільної довіри, що неможливо без подолання бідності й розриву між багатими та незаможними [5, 44]. Лише в єдності громадянського суспільства з державою можлива справжня цивілізаційна суб'єктність у сучасному світі [5, 58].

Досвід років незалежності України засвідчує, що надійний захист ідентичності та стабільний розвиток власної культури можливий лише при достатньому гарантуванні безпеки, що можна реалізувати лише при наявності міцної та сильної держави. Міць держави забезпечує один з базових системоутворювальних інститутів – армія із сучасними збройними силами, а силу – легітимність, підтримка з боку добре структурованого громадянського суспільства та волонтерського руху, котрі складаються зі свідомих та активних громадян, які відчувають безпосередній зв'язок з нагальними потребами власної держави. Для завершення реформ, що можуть прискорити високотехнологічний економічний розвиток в Україні, має сформуватися певна критична кількість компетентних активних громадян, що об'єднані спільними цінностями й здатні реалізувати модернізаційні проекти. Крім того, уряду України необхідно ухвалити та реалізувати соціально-економічну програму, спрямовану на підвищення якості життя людини, зокрема індексу людського розвитку [5, 63].

Повноцінне відновлення суб'єктності України має забезпечувати інтелектуально якісна національна еліта та розвинуте громадянське суспільство.

Політичні рішення в умовах незбалансованої, енергетично та технологічно залежної економіки, нереформованої соціальної сфери, внутрішньополітичної нестабільності реалізуються вкрай важко [5, 279].

Посилення суб'єктності України значною мірою пов'язане з необхідністю усвідомлення ефективного використання наявних ресурсів: промислово-індустріального й наукового потенціалу; унікального географічного розташування, що створює сприятливі умови для розміщення виробництв, орієнтованих на ринки як ЄС, так і країн азійського регіону; сировинної бази; запасів чорнозему й потенційних можливостей виходу на позиції одного з аграрних лідерів сучасного

світу; потужного людського капіталу, резерву освіченої трудової сили, системи підготовки професійних кадрів [5, 280].

Причини втрати суб'єктності Україною перебувають у площині нездатності вітчизняних бізнес-еліт здійснити технологічну модернізацію та інноваційне прискорення, забезпечити зростання ВВП й добробут населення. Україні слід значно прискоритися, з тим щоби й пройти IV-й та опинитися хоча б у V-му технологічному укладі, котрий спирається на досягнення в галузі мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, нових видів енергії та матеріалів тощо. Кластерами економічного зростання української економіки можуть стати IT-технології, IT-бізнес, розбудова інфраструктури, будівельна галузь, туризм, розвиток «зеленої» енергетики, вирощування органічної продукції та інші сфери високотехнологічної продукції [5, 285–287].

Успіх України визначатиметься волею політичної, економічної та інтелектуальної еліти, а головне, волею самого суспільства, його бажанням або небажанням змінити себе, набути тих психологічних рис, які є запорукою соціально-економічного, духовного й політичного прогресу [5, 323].

Тобто на основі цього дослідження в Україні запропоновано формувати відкрите, інноваційне суспільство з інклюзивними інститутами, з наявністю значної кількості пасіонаріїв серед населення та відповідальною, демократичною політичною елітою, яка контролюватиме державні інституції на благо всього суспільства. У таких умовах створюються довгострокові основи для стійкого й безпечного соціально-економічного розвитку України із включенням її в глобальну економіку як конкурентоспроможної, самодостатньої і здатної досягати власних суб'єктних цілей у світі.

Відзначимо, що під час повномасштабного російського вторгнення в Україну 2022 року триває активна дискусія щодо відбудови економіки нашої держави. Так, Т. Богдан пропонує швидке відновлення за рахунок грантів, технічної та інфраструктурної допомоги, врахувавши позитивний досвід: 1) Плану Маршалла (1948–1953), коли 91% допомоги надавали у формі грантів; 2) Боснії і Герцеговини (1996–2004) – 82% міжнародної допомоги здійснювали через грантове фінансування. Крім того, у 1985–2015 роках 20 країн із 35, у яких були збройні конфлікти, отримували допомогу з трастових фондів на безвідшкодовній основі.

Грантовий характер фінансування відбудови соціально-економічної сфери України, на відміну від кредитного, дає змогу уникнути боргової кризи та підтримати паростки економічного зростання в Україні. Так, навантаження вітчизняного державного боргу вже зараз стає непомірним: на рівні 85% ВВП за прогнозом на кінець 2022 року, а формування нових боргових зобов'язань в умовах війни значно посилить борговий «зашморг» і створить суттєві перешкоди для швидкого соціально-економічного відновлення України. Було б доцільним і звільнення від кабальних умов за ВВП-варантами, угодою щодо випуску яких підписала 2015 року міністерка фінансів України Н. Ярецько.

Як свідчить досвід Балканських країн, секторальна спрямованість міжнародної допомоги може мати такий вигляд:

- екстрена допомога та реконструкція: продовольча допомога, тимчасове житло для внутрішньо переміщених осіб, інші рятувальні заходи;
- соціальна інфраструктура та публічні послуги: освіта, охорона здоров'я, постачання і очищення води, державне управління та соціальні послуги;
- економічна інфраструктура: транспорт і логістика, зв'язок, енергетика, бізнес-послуги, фінансові послуги;
- виробничий сектор: промисловість, сільське і лісове господарство, будівництво, туризм, торговельні заходи і регулювання;
- допомога товарами / загальна програмна допомога;
- підтримка громадянського суспільства та неурядових організацій [6].

Крім зазначених вище пропозицій, на нашу думку, доцільно посилити санкції щодо держави-агресора, а саме:

1) заборона на фінансові транзакції (платежі в системі SWIFT) у міжнародному фінансово-інвестиційному просторі;

2) блокування активів усіх фінансових установ РФ, а не деяких банків;

3) заборона експорту, особливо нафти й газу; металургійно-машинобудівної продукції та імпорту, особливо сировини та матеріалів, що пов'язані з ВПК;

4) повноцінний вихід усіх західних компаній з російського споживчого ринку;

5) розширення кількості транспортних і логістичних центрів, які не співпрацюють з країною-агресором: заборона транспортним засобам з РФ на захід і користуванням послугами у світових портах та не користуватись портами в РФ;

6) упровадження санкцій і штрафів для окремих країн, що порушують міжнародні зобов'язання із запровадженого переліку санкцій;

7) при повній зупинці агресії, виведенні всіх військ з території України та поверненні РФ до цивілізованого діалогу на основі міжнародного права запровадити механізм, коли доходи від усього, що РФ продає на зовнішніх ринках (нафти, газу, золота, металів тощо), має надходити на спецрахунок, з якого 50% перераховуватимуть Україні, а 50% – на закупівлю товарів для РФ невійськового та неподвійного призначення (обмін ресурсів на продовольство й ліки) до повного відшкодування збитків Україні.

Важливим у санкційній боротьбі з агресором є те, що час працює на Україну, але ресурси й можливості до адаптації в РФ ще є, тому їх потрібно чітко виявляти та системно зменшувати. Так, у структурі доходів РФ (за 9 місяців 2021 р.) податки фізичних осіб становили 48%, нафтогазові доходи – 35%; це свідчить, що фінансують війну РФ в Україні переважно пересічні росіяни зі «своєї кишені», на другому місці – експорт нафти й газу. Тому санкції, насамперед, мають максимально, структурно примітивізувати та пригнітити всі підприємницько-економічні процеси в РФ, щоб суттєво знизити рі-

вень життя і споживання в РФ; а також санкції мають повністю заблокувати експортні операції з видобутку й продажу нафти та газу.

Для швидкої перемоги й відбудови соціально-економічної сфери України разом з потужним пакетом санкцій вкрай необхідною є передача євроатлантичними країнами вже заарештованих активів РФ (приблизно 400–450 млрд дол. США) українській державі. Тому на теперішній момент вітчизняним дипломатично-політичним інститутам необхідно на міжнародному рівні посилити тиск на партнерів щодо санкцій, з одного боку, а з іншого – вибудувати міжнародно-правовий механізм швидкої передачі заарештованих активів РФ Україні. Завдяки цьому фінансовому ресурсу значною мірою під час війни можна посилити військову спроможність України, швидко відновлювати постраждалу інфраструктуру, підтримувати соціальну сферу, закупувати критичний імпорт. Додатково отримана фінансова допомога суттєво зменшить навантаження на вітчизняний державний бюджет, у якому рівень надходжень від податків і мит впали до критичного рівня, а також підтримає стабільність золотовалютних резервів і контрольованість інфляційно-девальваційних процесів у нашій країні. Під час активного конфлікту щомісячно мінімальна грантова допомога українському бюджету від країн-союзників або від заарештованих активів РФ повинна становити близько 5–7 млрд дол. США, з яких половина має йти на підтримку війська, оборонної промисловості та критично важливої інфраструктури [7].

Складність економічної ситуації в Україні під час військових дій у лютому-травні 2022 року зумовлена й тим, що державні органи влади зробили відразу декілька кроків, необхідних для допомоги бізнесу та запобігання дефіциту товарів, які, проте, спричинили додаткові видатки для держбюджету. Серед таких рішень:

- дозвіл фізичним особам-підприємцям не платити податки;
- скасування митних платежів і зборів на всі товари;
- скасування обов'язкової звітності та перевірок бізнесу;
- зниження єдиного податку до рекордно низьких 2% з можливістю будь-якому бізнесу ним скористатися;
- скасування акцизу та суттєве зменшення ПДВ на пальне [8].

У зв'язку із зазначеним вище бюджетні доходи в Україні не будуть очікувано покривати заплановані витрати; до того ж, частина бізнесу закрилась назавжди, а частина – суттєво скоротила свою діяльність, не сплачені на податки кошти бізнес-середовище буде в умовах війни реінвестувати в підтримку свого функціонування; витрачати на переміщення виробничих приміщень і персоналу в більш безпечні зони; шукати нові можливості, нові ринки або ніші; розробляти оптимальні транспортно-логістичні маршрути доставки продукції і сировини.

Формування ринкової економіки України в 1992–2021 роках відбувалось без створення дієвого багатофункціонального фондового ринку, тому в умовах активної фази війни 2022 року вітчизняним підприємницьким структурам для своєї перебудови й відновлення під нові виклики часу необхідну ліквідність може надати лише банківська система через кредитування або пільгові кредити для бізнесу від держави.

Якщо країна хоче швидкого економічного відновлення, то має запрацювати державна кредитна пільгова програма для підприємців, оскільки комерційні банки в умовах війни підвищили вимоги й відсотки для підприємців-кредитоотримувачів, заклавши суттєві ризики, пов'язані з військовими діями. У цьому аспекті в міжнародних партнерів є значна євро-доларова ліквідність і різні міжнародні організації (МВФ, ЄБРР, Світовий банк), що ефективно могли б долучитись і надати гранти на відновлення економічної активності та пільгові кредити на масштабування підприємницької діяльності, особливо для переміщених підприємств, підприємств зі змушеною зміною спеціалізації та підприємств, які активно працевлаштовують переміщених осіб.

Мінімальною стратегією для перемоги в цій війні з РФ є впровадження міжнародною коаліцією комплексних санкцій та пряма щомісячна дотація держбюджету України мінімум на рівні 5–7 млрд дол. США. Тоді, на наш погляд, при відносно стабільній, але слабкій вітчизняній економіці, що працює на 70–50% довоєнного рівня разом з військовою високотехнологічною допомогою є можливість перемогти за один – два роки. Інфраструктура, соціальна сфера та підприємницьке середовище, а головне – комплексні реформи будуть у таких умовах недофінансовані, усі ресурси спрямовуватимуть, передусім, на військові операції та військово-промисловий комплекс. Заходи з повноцінного відновлення запрацюють лише із закінченням бойових дій на всій території України, що формує значні виклики для України від втрати людського ресурсу й капіталу (прямі людські втрати від військових дій, довгострокове переведення значної кількості чоловіків у військові та мілітарно-поліцейські структури, переміщення біженців і суттєва втрата робочих місць у бізнесі, значний міграційний відтік за кордон тощо). Навіть при швидкій відбудові України після війни (за 1,5–2 роки) внутрішньо переміщеним і тим, хто емігрував за кордон, доведеться чекати 3,5–4 роки, а це означає, що велика кількість населення вже не повернеться в місця постійного проживання, а залишиться або за кордоном, або в нових місцях розселення зі значною вірогідністю зміни спеціалізації та посиленням асиметрії розвитку регіонів України.

Оптимальною стратегією для перемоги в цій війні з РФ є впровадження міжнародною коаліцією комплексних санкцій і пряма щомісячна дотація держбюджету України на рівні 7–12 млрд дол. США. За таких умов, при веденні бойових дій, паралельно повноцінно фінансується інфраструктурне відновлення, соціальна сфера, швидко в таких умовах активізується і функціонує вітчизняна економіка.

Крім того, пріоритетним, на наш погляд, має бути перезавантаження всіх державних інституцій України під найкращі стандарти країн євроатлантичної спільноти. Це розблокує формування і фінансування інноваційності українського суспільства, яке з'явиться тільки при відході керівництва країни від монопольно-олігархічного устрою та політичної заангажованості.

Активізація фінансування освіти, науки, інноваційних та промислово-індустріальних парків суттєво посилить цей процес.

Інвестиції переважно мають надавати під приватні ініціативи, пріоритетом є інноваційна діяльність, промислово складна продукція, створення брендівих товарів з високим ступенем обробки та доданої вартості, високотехнологічна продукція на експорт тощо. Усе це разом з військовою високотехнологічною допомогою надасть можливість перемогти РФ за 0,9–1,5 роки.

Оскільки інфраструктура, соціальна сфера та підприємницьке середовище будуть повноцінно паралельно за цей час профінансовані, ще й державне регулювання буде націлене на розвиток людського капіталу в Україні – усе це в комплексі пришвидшить повернення переміщених громадян і тих, хто емігрував, оперативнo включити їх в економічно активне життя.

Стратегія розширеного відновлення соціально-економічної сфери України передбачає не тільки впровадження міжнародною коаліцією комплексних санкцій, але й швидке отримання заарештованих активів країни-агресора, тому пряма щомісячна дотація держбюджету України може бути збільшена на рівні 10–15 млрд дол. США. При цій стратегії за рахунок отриманих коштів активно залучають найкращих міжнародних експертів у військовій сфері, купують і виробляють найсучасніші зразки озброєння, що суттєво знизить втрати особового складу серед українців і значно пришвидшить перемогу над РФ – орієнтовно за 0,5–1 рік.

Крім того, залучаються найбільш талановиті й визнані експерти та організації-підрядники для інфраструктурного відновлення, відбудовування регіонів України; соціальна сфера фінансується ще більш масштабно, ніж при попередніх стратегіях, що суттєво пришвидшує повернення громадян України. Але є ризики, що таке розширене фінансування буде невиправдане з точки зору структури вітчизняної економіки, яка є відносно нерозвиненою і сировинно орієнтованою. У таких умовах все залежатиме від траншів, а не від спроможності вітчизняної економіки, тому відбудова буде не на здоровій основі. Із часом або при затримці траншів, можливо, важко буде підтримати відбудовану інфраструктуру та соціальний рівень життя на високому рівні. Тому, на наш погляд, доцільно перенаправити частину коштів у відповідні новостворені інвестиційні фонди військового розвитку й безпеки України, майбутніх поколінь українців, інфраструктурного розвитку, пенсійного та соціального забезпечення (з управлінням за зразком норвезького фонду добробуту).

При цьому важливість інноваційності українського суспільства у XXI столітті зумовлює реформування державних інституцій і сировинно орієнтованої економіки так само, як і при оптимальній стратегії. Акцент має бути на якості й інтегрованості економіки України до країн ЄС, на її відповідності викликам глобалізації. При розширеній стратегії відновлення України доцільним буде відновлення на низькоподатковій базі, особливо для новостворених та інноваційно орієнтованих підприємств із запровадженням інфраструктурно підготовлених за сучасними стандартами новітніх і промислово-індустріальних парків.

Під час цієї екзистенційної війни потрібно осмислити й спроектувати майбутнє України, окреслити шляхи й ресурси до перемоги,

закріпити цю перемогу та стратегічно визначитись, які інститути, соціальні механізми й особистісні риси українцям потрібно стимулювати в собі, розвивати та вдосконалювати для впевненого й успішного майбутнього. Тільки за такого підходу перемога буде швидкою, неминучою і довгостроковою.

Ми не є занадто оптимістично налаштованими й розуміємо суттєві загрози від РФ, але відзначимо й те, що з часів Богдана Хмельницького Україна ще ніколи не мала стільки союзників у своїй історії! Тому потрібно й надалі вітчизняним політично-дипломатичним інститутам системно вимагати посилення санкцій, надання військової, грантової фінансової, дипломатичної, технічної, технологічної, консультаційно-інформаційної та іншої допомоги від партнерів. На основі цієї підтримки необхідно сконструювати нову актуальну, цілісну, комплексну програму стратегічного відновлення соціально-економічного потенціалу України й оновлення державних інститутів (її параметри в трьох варіантах окреслено). Бачення державотворення в Україні в контексті – лише б відбитися цього разу від агресора – є досить суперечливим і навіть хибним. Тільки повноцінна перемога над ворогом з очищенням усієї території нашої країни від окупантів та сильна, інноваційно орієнтована й збалансована вітчизняна економіка разом з військовими спроможностями дадуть надію на впевнене майбутнє української держави у XXI столітті.

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що наявні виклики для України (суттєві втрати від руйнувань і людських жертв) є надскладними, але низка заходів щодо підтримки населення і бізнес-структур та переведення їх у регіони, де не ведуться активно бойові дії, залучення переміщених осіб у нові економічні ланцюги, а також системна допомога євроатлантичних партнерів суттєво знижують такі негативні тенденції. На теперішній момент спостерігаємо недостатній рівень задіяних санкцій проти країни-агресора – РФ. Це загрожує подальшому продовженню війни, убивству українців, збільшенню руйнувань, переростанню в більш масштабний міжнародний військовий конфлікт. Такі виклики можна подолати лише комплексно та в міжнародному партнерстві, за умови стратегічного розрахунку ресурсів і можливостей. Для цього в Україні вже на етапі війни необхідно закладати фундамент нових інститутів і дієвих механізмів для швидкого відродження соціально-економічної сфери та побудови якісно більш пристосованої до сучасних викликів соціальної ринкової економіки. Крім військової підтримки, значну роль у відродженні соціально-економічної сфери України відіграватиме грантова фінансова допомога на безвідшкодовній основі, яку необхідно стратегічно правильно використати, з формуванням відповідальних політично-державних інститутів та інноваційно орієнтованого населення і бізнес-структур [9; 10].

Список використаних джерел

1. З України виїхали вже понад 4,5 мільйони біженців – ООН. *Мультимедійна платформа «Укрінформ»*. 10.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3453947-z-ukraini-viihali-vze-ponad-45-miljona-bizenciv-oon.html> (дата звернення: 17.04.2022).

2. Дев'яте загальнонаціональне опитування: соціально-економічні проблеми під час війни (26 квітня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»*. 28.04.2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_socialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html (дата звернення: 17.04.2022).

3. Ukraine's prime minister says reconstruction planning must start now. *The Economist*. Apr 30th 2022. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/ukraines-prime-minister-says-reconstruction-planning-must-start-now/21808965> (дата звернення: 17.04.2022).

4. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ : Брайт Букс, 2021. 248 с.

5. Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, В. А. Смолій, Г. В. Боряк, Я. В. Верменич, С. С. Дембіцький, О. М. Майборода, С. В. Стоєцький, Н. В. Хамітов, Л. Д. Якубова, О. В. Ясь; Інститут історії України НАН України. Київ : Ніка-Центр, 2020. 356 с.

6. Богдан Т. П. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. *Економічна правда*. 25.04.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/> (дата звернення: 17.04.2022).

7. Редзюк Є. В. Для перемоги потрібні масштабніші санкції проти РФ і повне відшкодування збитків. *Дзеркало тижня. Макрорівень*. 24.03.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/dlja-peremohi-potribni-masshtabnishi-sanktsiji-proti-rf-i-povne-vidshkoduvannja-zbitkiv.html> (дата звернення: 17.04.2022).

8. Железняк Я. Чи вистачить Україні грошей продовжувати війну з Путіним. *LB.ua*. 22.04.2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/22/514377_chi_vistachit_ukraini_groshey.html (дата звернення: 17.04.2022).

9. Редзюк Є. В. Економічна євроінтеграція: оцінка й моделювання поверхневих та прихованих чинників дивергенції між Україною та ЄС. *Міжнародна економічна політика* / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. 2021. №1(34). С. 95–118.

10. Редзюк Є. В. Фінансово-економічні механізми та інструменти впливу на світогосподарські процеси. *Наукові праці НДФІ*. 2021. №4. С. 34–47.

References

1. Z Ukrainy vyuchali v ghe ponad 4.5 millioniv bighenciv – OON. (2022) *Multimedijna platforma «Ukrinform»*. 10.04.2022. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3453947-z-ukraini-viihali-vze-ponad-45-miljona-bizenciv-oon.html> (accessed 17 April 2022) (in Ukrainian).

2. Deviate zagalnonazonalne oputyuvannia: socialno-ekonomichni problem pid chas vjni (April 26, 2022). (2022) *Sociologichna grupa «Rating»*. 28.04.2022. Available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_socialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html (accessed 17 April 2022) (in Ukrainian).

3. Ukraine's prime minister says reconstruction planning must start now. (2022) *The Economist*. Apr 30th 2022. Available at: <https://www.economist.com/by-invitation/ukraines-prime-minister-says-reconstruction-planning-must-start-now/21808965> (accessed 17 April 2022) (in English).

4. Gorbulin V. (2021) *Jak peremogty Rossiju u vjni maibutniogo*, Kyiv : Brait Buks. 248 p. (in Ukrainian).

5. Pirozhkov S. I., Smolij V. A., Boryak G. V., Vermenich Ya. V., Dembitsky S. S., Maiboroda O. M., Stoetsky S. V., Khamitov N. V., Yakubova L. D.,

Yas O. V. (ed. col.). (2020) *Ukraina jak zivilizacijnij subiect istorij i suchasnosti: nationalna dopovid* / Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev: Nika-Center, 356 p. (in Ukrainian).

6. Bogdan T. P. Vidbudova economici: napriamki, vagheli, institutyu. (2022) *Economichna pravda*. April 25, 2022. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/> (accessed 17 April 2022) (in Ukrainian).

7. Redzyuk Y. V. (2022) Dlia peremogi potribni mashtabnishi sankzii proty RF i povne vidshkoduvannia zbitkiv. *Dzerkalo tyzhnia. Makroriven*. 24.03.2022. Available at: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/dlja-peremohi-potribni-mashtabnishi-sanktsiji-proti-rf-i-povne-vidshkoduvannja-zbitkiv.html> (accessed 17 April 2022) (in Ukrainian).

8. Zheleznyak Y. (2022) Chi vistachit Ukraini groshej shob zakinchyuti vijnu z Putinyum. *LB.ua*. April 22, 2022. Available at: https://lb.ua/economics/2022/04/22/514377_chi_vistachit_ukraini_groshey.html (accessed 17 April 2022) (in Ukrainian).

9. Redzyuk Y. V. (2021) Economichna Euro-integracia: ozinka i modelyvannia poverchnevnyuh ta prihovannih chinnukiv divergencii migh Ukrainoy i EU. *Mizhnarodna ekonomichna polityka* / Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana, no. 1(34), p. 95–118 (in Ukrainian).

10. Redzyuk Y. V. (2021) Financovi i economichni mehanizmy ta instrumenty vplivu na svitogospodarski processy. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 4, p. 34–47 (in Ukrainian).